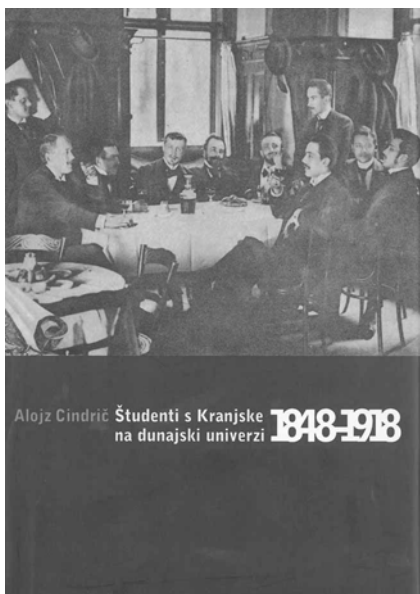

Alojz Cindrič, Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848-1918. Ljubljana 2009, 590 strani, ilustrirano.

Leta 2009 je Univerza v Ljubljani praznovala devetdesetletnico obstoja. Ob tej priložnosti je izdala doktorsko disertacijo dr. Alojza Cindriča *Struktura študentov s Kranjske na dunajski univerzi 1848-1918*. To delo je plod dolgoletnega in obsežnega dela na arhivskem gradivu dunajske univerze. Izbor teme predstavlja nov pristop v razumevanju problematike »(pred)zgodovine« Univerze v Ljubljani. V dosedanjih spominskih publikacijah¹ je bila obravnavana predzgodovina oziroma oblike visokošolskega študija v Ljubljani ter prizadevanja za ustanovitev Univerze v Ljubljani. Znatno del pa je bil namenjen dobi obstoja univerze (razvoju znanstvenih panog, kadrovskim in tehničnim vprašanjem ter organizacijskim enotam univerze). Doba pred ustanovitvijo je predstavljena tako, kot da je ustanovitev univerze 1919 organizacijsko pričakovani razvoj dogodkov. Da je to stališče problematično, sta z razpravami opozorila Miroslav Stiplovšek² in Ervin Dolenc.³

Dejstvo je, da je v prelomnem trenutku poverjenik za uk in bogočastje dr. Karel Verstovšek iz »nič«⁴ s svojo treznostjo, politično spretnostjo, jasnovidnostjo in odločnostjo dosegel pri vladi v Beogradu soglasje za ustanovitev univerze. Ta je postala simbol vseh slovenskih kulturnih pridobitev v novi državi⁵ in je utrdila svoj status v procesu depolitizacije kulturnikov (po sprejemu Avtonomistične izjave kulturnih delavcev februarja 1921)⁶ in ob grožnjah z okrnitvijo in celo ukinitvijo.⁷

Verstovškov izraz »iz nič« je mišljen v organizacijskem pomenu. Dejstvo je, da nova država 1918 pomeni prelomnico v kulturnem življenju, saj se je takrat začel proces zbiranja slovenskih kulturnikov v Ljubljani, ki so začeli aktivnosti za rešitev institucionalnih (tudi vsebinskih) vprašanj, problemov in želja razvoja slovenske

¹ Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929. Ljubljana 1929; Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919-1969. Ljubljana 1969; Zbornik ljubljanske univerze. Ljubljana 1989; 75 let Univerze v Ljubljani: 75 let neprekinjenega delovanja Univerze v Ljubljani. Ljubljana 1994.

² Miroslav Stiplovšek: Vloga dr. Karla Verstovška pri ustanovitvi slovenske univerze leta 1919. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 1995, št. 2, str. 292-311.

³ Ervin Dolenc: Naš prvi »kulturni minister«. V: Med kulturo in politiko: Kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnimi vojnama. Ljubljana 2010 (v tisku).

⁴ Prim.: Franc Ksaver Lukman: Drobtine o početku naše univerze. V: Slovenec, 1. 1. 1929, str. 1.

⁵ Ervin Dolenc: Izobraževanje. V: Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992. Ljubljana 2005, str. 428-429.

⁶ Ervin Dolenc: Intelektualci, slovenstvo in avtonomija: Slovenske predstave o jugoslovanski skupnosti okrog leta 1918. V: Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918. Ljubljana 2000, str. 115.

⁷ Karol Hinterlechner: Prašanje univerz v Jugoslaviji: S posebnim ozirom na ljubljansko vseučilišče. V: Ljubljanski zvon, 1925, str. 339-342.

kulture. To pa je tudi vodilna misel monografije *Študenti s Kranjske*, ki predstavlja študente (bodoče intelektualce) s Kranjske od marčne revolucije do konca prve svetovne vojne. Študenti so bili nosilci kulturnega transferja oziroma modernizacijskih pobud ter potencialni pripadniki meščanstva, vodilnega družbenega sloja.⁸ Pomen univerze je izpostavil tudi Anton Mahnič, ki je leta 1892 v Rimskem katoliku zapisal: »Vseučilišča določujejo usodo narodov in tok zgodovinskega razvoja.«⁹ Zato obravnavana monografija v bistvenem obsegu dopolnjuje vedenje o meščanstvu kot sestavnem delu ozemeljske in nacionalne zgodovine ter ostalih oblikah zamišljenih skupnostih, katerih skupno agitacijsko središče so - izobraženci.¹⁰ Raziskava ponuja priložnost za razmislek o "slovenskem" trpljenju, ki je pogosto izpostavljeno ob prikazih prizadevanj za ustanovitev (slovenske) univerze. Ob tem velja izpostaviti predstavitev problema majhnosti in depriviligiranosti, ki se pojavi ob analiziranju izvora slovenskega intelektualca. Sodobniki v 19. stoletju so ustvarjali mit o prevladujočem kmečkem poreklu slovenskega intelektualca. Prizadevanje za univerzo (oziroma slovensko znanost) od marčne revolucije dalje je bilo v slovenski publicistiki predstavljeno kot trpljenje. O tem je bil prepričan tudi Karel Dobida, ki je ob otvoritvi prve stalne razstave društva Narodna galerija (1933) izpostavil neuspešnost prizadevanj za slovenske kulturne institucije.¹¹ Ta trditev zdrži v institucionalnem okviru, manj v vsebinskem. Doba prizadevanj (od 1848) je doba uspehov na kulturnem področju pri postavljanju temeljev slovenske znanosti (oblikovanje terminologije, tiskanje slovenskih poljudnoznanstvenih knjig, širitev kroga potencialnih bralcev).¹² Za znanstvenoraziskovalno delo pa je potreben obstoj ustreznih pogojev, med katere zagotovo sodi izoblikovan komunikacijski prostor na temeljih znanstvenega sodelovanja. Ob tem je treba poudariti, da so predstavljala kulturna društva - kljub svojemu kulturnem poslanstvu - predvsem obliko druženja oziroma proces oblikovanja slovenske družbe na posameznem krajevno vplivnem območju. Zaradi neizoblikovanosti in relativne majhnosti ter vpetosti nekaterih (vplivnih) pripadnikov v nemške znanstvene kroge kot veljavno obliko vedenjskega sloga je bila izpostavljena potreba po združevanju - enotnosti (lahko tudi slogi).¹³

Monografija *Študenti s Kranjske* na dunajski univerzi je razdeljena na dva dela: na analitični del in register imatrikuliranih kranjskih študentov. Na začetku analitičnega dela je predstavljena zgodovina dunajske univerze. Poseben poudarek je namenjen reformi univerzitetnega študija po marčni revoluciji, predvsem pod vodstvom ministra za uk in bogočastje, grofa Thun-Hohensteina. Pod njegovim vodstvom so bili sprejeti daljnosežni predpisi, s katerimi je bilo reformirano sred-

⁸ Monika Stromberger: *Stadt - Kultur - Wissenschaft : Urbane Identität, Universität und (geschichtswissenschaftliche Institutionen in Graz und Ljubljana um 1900*. Köln 2004, str. 26-31.

⁹ Slavko Kremenšek: *Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941*. Ljubljana 1972, str. 18-19.

¹⁰ Miroslav Hroch: *Social Preconditions of National Revival in Europe*. New York 2000.

¹¹ Karel Dobida: *Slovenska narodna galerija*. V: *Ljubljanski zvon*, 1933, str. 385-386.

¹² Prim. Željko Oset: *Vpliv modernizacije na oblikovanje slovenskega naravoslovno-tehničnega besedišča*. V: *Podobe modernizacije*. Ljubljana 2009, str. 350-373.

¹³ Bleiweisovo zavračanje ostre kritike, ki razdira enotnost (objavljeno v *Novicah* leta 1852), je v predgovoru Vodnikovega spomenika poudaril urednik in založnik Etbin Henrik Costa. Ob tem velja poudariti, da je Chmel ob obisku Ljubljane 1852 podal predlog o združitvi kulturnikov v Ljubljani v eni organizaciji. Chmel je predlagal združitev Muzejskega društva in Zgodovinskega društva za Kranjsko. Predlog je padel na plodna tla. Poudaril je tradicijo enotne organizacije na primeru *Academia Operosorum*. Etbin Henrik Costa: *Predgovor*. V: *Vodnikov spomenik*, Ljubljana 1859, str. IV-X.

nješolsko in visokošolsko izobraževanje. Ob tem je treba poudariti, da je bil prevzet pedagoško-raziskovalni pristop po pruskem vzoru, delno tudi miselnost,¹⁴ ne pa tudi politika dostopnosti. Avstrijski visokošolski sistem je bil v primerjavi z nemškimi veliko bolj dostopen študentom iz socialno šibkejših okolij. Kot opozarja Hans Lentze, je reforma visokošolskega sistema napredovala počasi, s precejšnjo mero zadržanosti, saj so mu nasprotovali (predvsem) starejši profesorji in tudi ministri, ki so menili, da je preveč liberalen. Lentze poudarja, da je reforma dosežek spretnega ministra, ki je imel načelno podporo pri meščanstvu¹⁵ (strukturna analogija z ustanovitvijo univerze v Ljubljani). Moč meščanstva je opazna že pred marčno revolucijo, saj je Metternich predlagal ustanovitev Avstrijske akademije znanosti, ki naj bi bila koncesija liberalnemu meščanstvu.

Cindrič je raziskavo imatrikuliranih kranjskih študentov časovno zamejil od marčne revolucije do konca prve svetovne vojne oziroma razpada Avstro-Ogrske. Izbor je pomenljiv z dveh vidikov. Predstavlja namreč dobo od zahteve po ustanovitvi univerze v Ljubljani 1848 do ustanovitve vseučiliške komisije novembra 1918 kot organa v sestavi Narodne vlade SHS v Ljubljani. Študijsko leto 1918/19 je prelomno tudi zaradi omejevalne politike vpisovanja tujcev na avstrijske univerze.¹⁶ To dejstvo je vplivalo na hitrejšo izvedbo začasnih ukrepov (ideja o vzpostavitvi vzporednic na zagrebški univerzi, študij v Pragi in Beogradu) in pripomoglo k iskanju dolgoročne rešitve (ustanovitev Univerze v Ljubljani). Drugi vidik pa je, da obravnava problem znanja kot družbene norme oziroma proces generiranja meščanstva. Pri tem je zanimiva ugotovitev, da je 60% kranjski študentov izviral iz vrst meščanstva.

V raziskavo je zajetih 1890 rednih študentov, 31 študentk in 420 doktorjev (znanosti in medicine). Ob tem avtor opozori, da je bil delež kranjskih študentov na dunajski univerzi glede na število prebivalcev nižji v primerjavi z drugimi deželami. Ob tem je treba dodati, da je trend vpisovanja kranjskih študentov sledil splošnemu povečanju v dobi 1870-1910 za 2,5-krat. Zanimivo je tudi, da skupni delež študentov s slovenskim jezikom manj niha (od 3,2 do 3,8%) kot delež kranjskih študentov (od 1,7 do 2,5%). Avtor z grafikonom prikaže razmerje med vpisovanjem na dunajsko univerzo in splošnim vpisom. Ugotavlja odstopanje števila imatrikuliranih študentov na dunajski univerzi. Tako na primer pade število kranjskih študentov v dobi 1885-1889, ko splošno zraste. V študijskem letu 1904/05 je največji delež kranjskih študentov na dunajski univerzi. Po tem letu je opazen trend padanja števila slovenskih in kranjskih študentov na dunajski univerzi kljub povečanju števila študentov. Vzroki za padec po letu 1905 je povečan interes za študij v Pragi, Krakovu ter Gradcu in padec števila študentov s podeželja.

Avtor primerja študente glede na njihov dom prebivanja. Ugotavlja, da je vsak četrty študent prihajal iz Ljubljane. K temu dodaja, da velikost okraja ni imela od-

¹⁴ Opozoriti je treba na miselni obrat od filozofske spekulacije k novohumanističnemu idealu tostranskosti (rein Disseitigkeit), kar je v bistvenem obsegu pripomoglo k razvoju metodologije znanstvenoraziskovalnega dela (torej od izobražencev z enciklopedičnim znanjem k specializiranemu raziskovalcem). Hans Lentze: Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein. Wien 1962, str. 25-28.

¹⁵ Hans Lentze: Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein. Wien 1962, str. 88-117.

¹⁶ Arhiv Republike Slovenije, fond Vseučiliška komisija pri Deželni vladi za Slovenijo (AS 100), šk. 1.

ločilnega vpliva na število študentov. Avtor opozarja na problematičnost kriterijev urbanega središča. Zato se je odločil, da za urbana naselja uporabi kvantitativni kriterij (2000 prebivalcev) in kvalitativne kriterije (mestotvorne funkcije, med 1000 in 2000 prebivalci). Na podlagi teh kriterijev ugotavlja, da je iz mest prihajalo 27,4%, iz manjših mest 20,1% in vasi 52,5% študentov. Visok delež študentov predvsem iz gorenjskih in kočevskih sodnih okrajev pojasnjuje s premožnostjo prebivalstva. Prav tako ugotavlja, da je rast vpisanih študentov iz celotne Kranjske brez stolnega mesta v primerjavi z Ljubljano bolj izrazita, a hkrati tudi bolj niha. Ob tem velja navesti podatek, da je bilo plačevanja šolnine delno ali v celoti v študijskem letu 1884/85 oproščenih slabih 60% kranjskih študentov, deset let kasneje pa le še 15%.

Naslednji pomemben in zanimiv vidik je analiza imatrikuliranih študentov glede na navedeni materini jezik. 73% kranjskih študentov je navedlo slovenščino, 14% nemščino, 8% je navedlo druge jezike. Avtor opozori na potrebno zadržanost pri navedbah maternega jezika, saj obstajajo primeri, ko sta brata navedla različna materna jezika. Še bolj pomenljiv je podatek, da so posamezni študenti ob ponovnem vpisu navedli drug materni jezik. Na vpisovanje jezika je zagotovo vplivala tudi pragmatičnost, saj so nekateri študenti v vpisnico kot materni jezik navedli slovenščino, v vlogi za štipendije ali študentske domove pa nemščino. Razmerje med študenti s slovenskim in nemškim maternim jezikom je bilo v Ljubljani 65 : 35, na podeželju pa razen Kočevja in Radeč vsaj 85 : 15 v korist študentov s slovenskim jezikom. Zanimiv podatek je, da je s podeželja prišlo 10% nemških študentov, iz mest pa 25%. Pri preverjanju korelacije med maternim jezikom in rastjo števila vpisanih študentov je Cindrič ugotovil, da je rast študentov s slovenskim jezikom bolj dinamična, saj je od 1860 do 1905 porastla za 7,3-krat, medtem ko je pri »nemških« študentih bolj enakomerna in je zrasla za 4-krat. V tem kontekstu bi bilo zelo zanimivo izvesti raziskavo, kakšen vpliv je imel proces formiranja slovenskega naroda na navedbo maternega jezika ob imatrikulaciji. Povedna je primerjava med kranjskimi študenti na dunajski in graški univerzi. 82,9% študentov dunajske univerze je kot materni jezik navedlo slovenščino, na graški univerzi samo 52,5%. Od 240 študentov iz Ljubljane, ki so navedli nemški jezik, jih je kar 64% študiralo v Gradcu.

Pomemben del analize je socialna struktura družinski okolij študentov. Cindrič je študente razvrstil v štiri skupine: A (kmetijstvo in gozdarstvo), B (obrt in industrija), C (trgovina in promet) in D (javne službe in svobodni poklici). Glede na omejene kriterije so deleži študentov naslednji: A 25,3%, B 13,6%, C 15,4%, D 38,7%; za 6,7% študentov ni podatkov. Cindrič je nadalje skupine razvrstil na poklicne skupine. Ugotavlja, da je delež nemških študentov največji v poklicni skupini »dvorne, državne in druge javne službe« (25,8%). Za primerjavo v tej poklicni skupini je bilo med slovenskimi študenti 15,3% študentov, kar je drugi največji delež. Na prvem mestu je bila poklicna skupina kmetje z 29,5-% deležem.

Polovica kranjskih študentov je izvirala iz spodnjega srednjega razreda, medtem ko je večina dunajske študentske populacije izvirala iz razreda izobražencev in spodnjega srednjega razreda. Socialni izvor kranjskih študentov je bolj podoben izvoru češke univerze kot izvoru dunajske univerze (ali nemškim delom praške univerze). Največ študentov s slovenskim jezikom se je odločilo za študij na filozofski fakulteti, najmanj pa na teološki fakulteti. Razlog je možnost študija v

Ljubljani. Pri študentih teologije je zanimiva ugotovitev, da jih je 81% kot materni jezik navedlo slovenščino.

Poseben sklop predstavlja analiza ekonomsko-socialnega stanja študentov. Cindrič zapise iz spominske literature primerja s podatki z vpisnic. Za začetek navajam prvo kitico Stritarjeve pesmi Vseučilišče v Ljubljani:

Po svetu ti pošiljaš svoje sine, // Sloven, iz učenosti vira pit; // Najboljše sine svoje, cvet mladine, // Da bodo kdaj deželi v čast in prid: // Na Dunaj ali v Gradec? to se vpraša - // To je nesreča, to je sramota naša!¹⁷

Cindrič ugotavlja, da je bilo bivanje odvisno od socialnega izvora študenta. Kot posebno obliko izpostavi bivanje študentov v vojašnicah, kjer so prostovoljno služili eno letni vojaški rok. Na socialno stisko študentov so vplivali visoki stroški študija in bivanja na eni strani ter rast podpor, ki je bila skromnejša od rasti študentov na drugi strani. 85,2% prejemnikov štipendij je vpisalo slovenščino kot materni jezik, 61% jih je obiskovalo gimnazijo v Ljubljani, večina pa jih je prihajala s podeželja. Izpostavljen je primer Knafljevih štipendistov (6,7% jih je navedlo nemški, 82,5% pa slovenski jezik). 58% Knafljevih štipendistov je prihajalo iz vasi. Štipendijo pa so prejemale tudi študentke.

Posebno poglavje je namenjeno študentkam (31) s Kranjske na dunajski univerzi od 1897 do 1918. Tretjina študentk je prihajala iz uradniških družin, samo ena pa iz kmečke družine. Študentke so prihajale iz premožnejših družin, starši pa so opravljali službe, ki so zahtevale višjo in visokošolsko izobrazbo. 15 jih je kot materni jezik navedlo nemški ali slovenski jezik, ena pa poljski jezik. 18 jih je prihajalo iz Ljubljane.

Zelo zanimiva je raziskava o številu študentov, ki so vpisani v Slovenski biografski leksikon. Cindrič je ugotovil, da je od 1890 imatrikuliranih študentov dunajske univerze v leksikonu zavedenih 337 izobražencev. Ob tem opozarja, da je pri nadaljnjih 45 kulturnikih omenjeno, da so študirali na Dunaju, vendar niso zavedeni v matrike.

Študij je z doktoratom zaključilo 420 študentov oziroma 22%, pri čemer avtor izpostavlja nizek delež doktorjev na filozofski fakulteti. 80% doktorjev je ob vpisu navedlo slovenski jezik, polovica pa jih je prihajalo s podeželja, 30% pa iz Ljubljane. Četrtnina jih je izvirala iz kmečkega okolja, tretjina pa iz uradniškega okolja. Cindrič opozarja na sorodstvene povezave med doktorji. Največ doktorjev z nemškim maternim jezikom je bilo vpisanih na medicino (23%), visok odstotek teh je tudi pri pravu (17%), brez deleža med doktorji teologije. Od 420 doktorjev se jih je 125 uvrstilo v Slovenski biografski leksikon, med njim največ pravnikov in filozofov.

Monografija omogoča iz statističnega zornega kota vpogled v stanje in obseg kranjskih študentov glede na socialni status, geografsko poreklo, izbiro študija in materni jezik. Pozornost pa namenja tudi problemom študentov pri premagovanju ekonomske plati izobraževanja (šolnine in štipendije), oblikam družabnega življenja kot tudi njihovi uspešnosti študija.

Željko Oset

¹⁷ Josip Stritar: Vseučilišče v Ljubljani! V: 75 let Univerze v Ljubljani: 75 let neprekinjenega delovanja Univerze v Ljubljani. Ljubljana 1994, str. 5.